

EMLÉKEZZÜNK

A honismereti bizottság indulása

A Honismeret Szerkesztőbizottsága felkért arra, hogy a „szürke füzetek” ismertetése után írjam meg a Hazafias Népfront Honismereti Bizottsága megalakulásának előzményeit, e munka beindításának politikai és személyi körülményeit. Bár én csak elfogultan, a magam szemszögéből tudok ezekről az időről, eseményekről beszámolni, mégis vállalom. Vállalom kell, mert már elfogytunk, s egy mozgalomnak ismernie kell születése körülményeit, múltját. Megkísérlem tehát számbavenni, felvázolni az akkori adottságokat, körülállásokat, döntéseket.

Már 1964-ben a Hazafias Népfront III. Kongresszusán is megfogalmazódott a Magyar Szocialista Munkáspárt részéről az a kíváncsi, hogy a Hazafias Népfront vállaljon nagyobb közéleti szerepet. Ezt Kállai Gyula az MSZMP Politikai Bizottságának tagja a Hazafias Népfront elnökeként – többek között – így fogalmazta meg beszámolójában: „A szocializmus teljes felépítése során hazánkban tovább erősödik a szocialista demokrácia, fokozódik a tömegek politikai aktivitása. A Hazafias Népfrontnak fontos feladata, hogy még inkább növelje a tömegek részvételét az államhatalom munkájában, fokozza az érdeklődést a közügyek iránt...”. Majd befejezésül: „Új segítőtársakat is várunk. A népfrontmozgalomban otthonra találnak mindazok, akik hazafiúi érzésektől indítva úgy érzik, hogy tenni tudnak valamit...”

A Hazafias Népfront Országos Tanácsának a két kongresszus (1960-1964) közötti időben végzett mozgalmi munkájáról szóló írásban kiküldött jelentésében már történik említés a honismeretről. „Az egységes népművelési tervek támogatása” című fejezetben ez található: „Mozgalmunk egyébként segítette a helytörténeti kutatómunkát, támogatta a honismereti mozgalmat.” A résztvevők felszólalásaiban ez a közlés még nem kelt visszhangot, és csak nagy általánosságban szólnak a szocializmus építésének helyi és országos eredményeiről, a gazdasági fejlődésről stb. A honismeret szó el sem hangzik. Mozgalmunk szempontjából azonban itt és ekkor következik be a döntő fordulat azáltal, hogy 1954-ben *Erdei Ferenc* lesz a Hazafias Népfront főtitkára, aki becsúgyóbb, messzebb tekintő, nagyobb felkészültségű politikus, semhogy meg ne látna a népfrontmozgalom adta lehetőségeket, és *Ortutay Gyula* – aki korábban a főtitkári tisztelet ellátta – országos alelnökként, néprajztudósként meghatározó tényező marad a népfronton belül.

A Hazafias Népfront IV. Kongresszusa, amely megalapozta az intézményesített mozgalom elindításának lehetőségét, 1968. április közepén ült össze. A gondos előkészítést mutatja, hogy Erdeiek a figyelem irányítása érdekében három kongresszusi bizottságot hoztak létre egy-egy főtéma gondozására. A bizottságok ezeket előzetesen megvitatták és megállapításukat a Kongresszus elé terjesztették. *A társadalmi struktúra és a szocialista hazafiság* című témát tárgyaló bizottság elnöke Mőd Aladár volt. Az ő elnöki beszámolójából szedem össze azokat a gondolatokat, amelyek döntően estek latba, amikor a Honismereti Bizottság munkaterületeit kellett kidolgoznunk. Szükséges bőven idéznem, hogy láttassam az akkori ideológiai viszonyokat és az eleve meghatározottságot. Most következnek a honismereti érdekű kiragadott idézetek:

„A szocialista hazafiság egész népünkben való életre keltése eszmei és politikai életünk egyik leglényegesebb kérdésévé vált... fejlődésünk új követelményei... egyre inkább a szocialista hazafiság pozitív megfogalmazására készítetnek.” „...feladatunk, hogy a nemzeti tudat elmosódásával, a kozmopolitizmussal, a fenyegető nihilizmussal szemben népünk egészében érleljük tudatos meggyőződését, hogy a magyar nemzetnek van történelmi hivatása.” „...Ezért is fokoznunk kell a szakmai és társadalmi öntudatot, átalakuló szervezeteti parasztságunkban, örökösében, folytatójában annak a parasztságnak, mely évszázadok

kegyetlen elnyomatása ellenére népdalaiban, meséjében, népművészetében, erkölcsi és emberi igényében nemzeti kultúránk egyik alapvető forrása volt..." „A vita során egyik leglényegesebb igény az volt, hogy az eszmei tisztázódás segítésén túl mutassuk meg azt a gyakorlati terepet is, ahol a népfrontmozgalomnak valójában életre kell keltenie hazafiságunk eszméit és követelményeit."

"...elengedhetetlen a látókör kiszélesítése, a provincializmussal szemben a nemzetközi haladással való szorosabb összekapcsolása. A kozmopolitizmussal szemben az igaz hazafiság-nak. Így nem az elzárkózás, a szűk látókörű elszigetelődés a biztosítéka, hanem mint Széchényi, vagy a Párizsból hazatérő Ady vagy Illyés számára, saját közösségünkkel, környezetünkkel, annak életével és küzdelmével, vágyaival, örömeivel és bánatával ezernyi hajszályökerén keresztül élő kapcsolat lehet a forrása..."

"...nem véletlenül került bele a vitába a határokon túli magyarság kérdése. A magyarság egyharmada határainkon kívül él... a szocialista nemzet lényeges kérdéseit számbavevő elvi anyagban nem lehet a valóságban és a nemzet egészének tudatában létező problémát nem jelezni és nem hangsúlyozni..."

"...a hazafiság csak az emberek egymáshoz, az életet, kultúrát adó közösséghez, nyelvük-höz, környezetükhöz való ezernyi közvetlen kapcsolatán keresztül alakulhat ki, és csak a mindennapi munka, e közös harcok öröme és fájdalmain, a társadalmi vajadás nagy nemzeti kohójában, problémáinak tudatosulása útján válhat egy egész népben igaz tartalom-má, történelmi feladatok megoldására képes erővé."

Ezeket a Mód Aladár kongresszusi beszámolójából kiemelt szövegrészeket ismerősnek fogják találni a továbbiakban, amikor a Honismereti Bizottság megalakulásáról, programjának kialakításáról, eszmei, mozgalmi feladatainak meghatározásáról emlékezem. Persze, a Kongresszuson más felszólalások is elhangzottak, amelyek erősítették, gazdagították mozgalmunkat. Röviden ezekből is idézek. Vida Miklós, a Fővárosi Gázművek műszaki igazgatója a Kerepesi Temető, vagy ahogyan más néven is említette: a Nemzeti Pantheon ügyét tette szóvá, ahol Kossuth, Batthyány, Martinovics, Virág Benedek, Vörösmarty, Ady és nagyjaink közül sokan mások nyugszanak, elhanyagolt állapotban van. „A Nemzeti Pantheon ügye az egész nemzeté... ezért indokolt, hogy e kérdéssel a Hazafias Népfront széleskörűen foglalkozzék."

Szabó Dénes tanszékvezető tanár Sopron évszázados műemlék-épületeit, a Fertő-tó, Fertőrákos szépségeit, idegenforgalmi lehetőségeit említette. Szólt az 1869-ben alapított, de időközben megszüntetett Soproni Városszépítő Egyesületről, amelynek feltámasztását a Hazafias Népfront megyei bizottsága feladatának tekinti. „Erre legalkalmasabbnak mutatkozott az az egészséges lokálpatriotizmus, ami változatlanul mindenki-ben él szülőföldje, munkahelye, lakóhelye iránt."

Ortutay Gyula akadémikus felszólalásának első felében kifejezetten a honismerettel foglalkozott: „A honismereti mozgalom, a honismereti munka elválaszthatatlan a néprajzi, történelmi, archeológiai, irodalomtörténeti, ...a helyismereti munkától, végső soron a hazaszeretet ügyétől... A néprajz nem elkülönít, nem gyűlölködésre tanít, hanem a nemzeti sajátosságok fenntartása mellett, az állandó kulturális, történelmi, társadalmi összekapcsolás együttesét jelenti. Egyszerre internacionalista és nemzeti tudomány."

A honismereti mozgalom is ezt a célt látja maga előtt. Aki a honismereti gyűjtés során nem látja meg egy ácsszekerce nyelén az elődök... munkáját, aki nem tudja, hogy a városokat, kastélyokat, parasztházakat is ezek a munkás, paraszt mesteremberek teremtették meg..., az sem a néprajznak, sem a honismereti munkának a lényegét nem látja...", szeretném megemlíteni teendőink között: vigyázni kell, hogy a honismereti mozgalom el ne sekkélyesedjék..., a központi tudományos irányelvek eljussanak mindenüvé..., a dilettantizmus ne uralkodjék el... fontos lenne, hogy a legértékesebb munkák valamelyik kiadónknál... megjelenhessenek, és minden ilyen falukrónikát, ilyen gyűjteményt a megyei levéltárak őrizzenek meg a tudományos kutatás számára..."

Vass György főkönyvelő: „...A sárvári nyomda ajándékozta meg a magyar kultúrát az első magyar nyelvű nyomtatott könyvvel. Ez a település adta a nemzetnek a régmúlt időkben Nádasdy Tamást és fiát, Nádasdy Ferencet, a török elleni küzdelmek kimagasló alakjait.

Ebben a községben pengette lantját és tért örök nyugovóra a magyar dalköltészet atyja: Tinódi Lantos Sebestyén.”

A kongresszusi felszólalók között volt Kanyar József is, a Somogy megyei Levéltár igazgatója, a Honismereti Bizottság későbbi elnöke. Elsősorban Somogy megyei gondokról szólt, és beszédét így kezdte: „Egy olyan megye küldötteinek a soraiból jelentkezem szólásra, amelynek fiai... az átlagnál mindig büszkébbek voltak szűkebb pátriájukra. Lehet, hogy az egyik erőforrás talán éppen ez volt ezen a szép tájon... ezeket a szép patrióta... energiákat próbáljuk egybefogni... nagyon szép mozgalom keretében, amelyet így is nevezhetünk, hogy Tegyük többet Somogyért!”

Erdei Ferenc zárszavában válaszolt a vitákban elhangzottakra, külön is kiemelve a Nemzeti Pantheon megvalósításának és a honismereti mozgalom továbbfejlesztésének gondolatát. A Hazafias Népfront IV. Kongresszusának művelődéspolitikai állásfoglalásában helyet kapott „a honismereti tevékenység bővítése és magasabb szintre emelése...”, a különféle helyi ünnepek és hetek, emlékünnepek... olyan támogatása, amely emeli azok színvonalát, ...társadalmi-, politikai hatását”.

A Kongresszust követően Hazafias Népfront a Országos Elnöksége – a Titkárság előterjesztése alapján – az 1968. május 31-i ülésén úgy határozott, hogy három társadalmi bizottságot állít fel azokra a működési területekre, amelyeken állandó mozgalmi tevékenység folyik, és ahol már tapasztalatok állnak rendelkezésre. Ezek:

- *Mezőgazdasági Bizottság,*
- *Város- és Községpolitikai Bizottság,*
- *Honismereti Bizottság.*

Az Elnökség azt is elhatározta, hogy ez év végéig rögzíti a bizottságok működési elveit, munkaprogramját és a bizottságok tagságát.

Az Országos Elnökség 1968. május 31-i ülésén a Honismereti Bizottság elnökének Ortutay Gyulát, elnökhelyettesnek Kovács Mátét kérte fel és további 13 ismert személyiséget tagnak azzal, hogy további közéleti emberek bevonásával kiegészíthetik magukat. Az Elnökség megbízta a bizottságot, hogy tevékenységi körét és programját vitassa meg, állapítsa meg mely munkaterületekkel, problémákkal kíván foglalkozni, mely az a néhány kiemelt feladat, amelyekre figyelmét, erejét összpontosíthatja.

Mindezek előre bocsátása után engedjenek meg egy kis kitérőt, hogy miként is kerültem a Honismereti Bizottsághoz, és milyen körülmények közepette foghattam munkához és az országos mozgalom megszervezéséhez.

A Hazafias Népfront IV. Kongresszusa 1968. április 17-19 között ülésezett, s hozta meg határozatait a három országos bizottság felállításáról, és május 31-én már az Országos Elnökség fel is kérte azokat a személyeket, akiknek munkájára számított. Tehát – feltehetően – a kongresszust megelőzően gondoskodnia kellett a Titkárságnak a titkárok személyéről.

A pontos idejét nem tudom, de emlékszem: két, vagy háromnapos vidéki kiszállás után a folyosón értesültem, hogy az Országos Titkárság engem a Mezőgazdasági Bizottsághoz rendelt titkárral. Ezt a tisztelet eddig Fábián László töltötte be. Meg is lepődtem, mert előzetesen velem senki sem tárgyalt. Fábián László barátomról még annyit, hogy teológiát, tanítóképzőt végzett, és ezek mellett jogi doktor, és '56 előtt az Oktatási Minisztérium Sajtóosztályának vezetője, korábban még főispán is volt. Háború előtti időből ismertük egymást és ő hívta fel a Titkárság figyelmét rám, amikor mezőgazdaság- és szövetkezetpolitikust kerestek. Őt a Honismereti Bizottság titkárának szánták. Emiatt nagyon el volt keseredve. Ezért felajánlottam, hogy lemondok a javára, s meglegszem a második helyvel. Ebbe viszont a Titkárság nem ment bele. Azzal indokolták, hogy csak három olyan emberrel rendelkeznek, akikre országos bizottságot bízhatnak, s az nem lehet, hogy egy bizottságon belül két ilyen munkatársat hagyjanak. Akkor ajánlottam fel Fábiánnak, hogy cseréljük meg, én átmegyek a honismereti területre. Az Országos Titkárság ezt a változatot elfogadta. Így lettem a Honismereti Bizottság titkára.

Ebből viszont mindjárt két személyi gondom támadt. Mondom az elsőt:

Tóth László barátomat és munkatársamat, aki ezidáig honismereti referens volt, az Országos Titkárság elmulasztotta a fejleményekről tájékoztatni. Tőlem tudta meg, hogy én lettem a Honismereti Bizottság titkára. Kínos helyzet volt, de nyíltan kellett beszélnem. Azzal vigasztalta magát, hogy – mint mondta – „Két dudás is elfér egy csárdában.” Kénytelen voltam felvilágosítani, hogy csak egy dudás van és az én vagyok. Talán kegyetlen szavak voltak, de el kívántam kerülni a további kellemetlenségeket. Viszont meg is vigasztaltam, hogy mind azt, amit eddig csinált, továbbra is ő végezheti (sőt végezze is), én csak az újabb feladatokkal kívánok foglalkozni. Haláláig kitűnően dolgoztunk együtt.

A második gond Ortutay Gyulával való kapcsolatomból adódott. Mi egymást korábban nem nagyon ismertük, ha találkoztunk üdvözlöttük egymást, semmi több! Viszont – megérdemelten – nagyon szerette, becsülte Tóth Lászlót. Az Országos Bizottság azonban – nem tudom miért – elmulasztotta tájékoztatni a professzor urat, hogy Tóth Lászlót azért tartják alkalmatlannak a titkári posztra, mert amióta a házassága is tönkrement, ivásra adta fejét, és már egy ideje ittasan járt be dolgozni. Ortutay Gyula azonban nem Erdeire és az Országos Titkárságra haragudott (az kényelmetlen lett volna), hanem én rám és ezt velem elég furcsán, néha gorombán érezte is.

Megbékélésünk végül is akkor következett be, amikor egy munkatervi pont miatti vitánk során azt találtam mondani: „jó, akkor vigyük az ügyet az Országos Titkárság elé azzal, hogy elnök–titkár nem ért egyet”. Nagyon meglepődött, amikor ezt válaszoltam: „Vigyük.” És vittük is! Az Országos Titkárság ülésén aztán kiderült, hogy az én előterjesztésem elfogadható. Mikor az ülésről kijöttünk, akkor mondta nekem először, hogy „Imrém”. Én ezek után nyilván „Gyula bátyámat” mondtam. Mire megkérdezte, hogy hányban születtem, s mikor megmondtam, akkor felhatalmazott, hogy ezután ne bátyámozzam, hanem csak úgy mondjam, hogy „Gyulám”. E titkársági vitát követően soha aláírást, beleegyezést tőlem meg nem tagadott. Hosszú ideig gyümölcözően működünk együtt, mindaddig, míg bizonyos felsőbb körökben szemet nem szűrt a honismereti mozgalom lendületes fejlődése, s meg nem kezdődött tervszerű bomlásata.

Volt még egy összetűzésünk. Megegyeztünk, hogy kéthetenként szombaton délben találkozunk az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanzsékén, és 20 perces keretben beszámolok a történekről, egyeztetjük a feladatokat. Az első alkalommal pontosan 12 órakor megjelentem. Dömötör Tekla fogadott, és mondta, hogy a professzor úr még nincs itt. Öt perc késéssel Ortutay is megérkezett, és én elkezdtem beszámolni. Ő azonban közben iratai között matalott, majd telefonálni szándékozott. Erre figyelmeztetnem kellett, hogy 20 percben egyeztünk meg. Ő azzal válaszolt, hogy a 20 percben az egyetemi feladatai is benne vannak. Erre én csomagolni kezdtem, hogy majd szóljon, amikor lesz 20 perce a honismeretre. Ezzel a módszerrel le tudtam ültetni. Igaz, hogy ezt követően többször már nem ragaszkodott az ilyesfajta egyeztetéshez. A gyepilőt a kezembe adta, megbízott bennem! A mozgalom valós irányítására nem is lehetett ideje, annyi rengeteg hivatalos és társadalmi megbízatása volt: tanzsékvezető, a Néprajzi Intézet igazgatója, a TIT ügyvezető elnöke, a Hazafias Népfront alelnöke, az Elnöki Tanács tagja – nem is folytatom.

A további személyes dolgokról azonban egyelőre ne szóljunk, mert még csak az indulásnál, a megalakulásnál tartunk. Lássuk inkább a Honismereti Bizottság tagságát, mert – mint a munkatervből látni fogjuk – a kiválasztás, felkérés szempontjai azok voltak, hogy mind azok a szakemberek és intézmények benne, illetve képviselve legyenek, akiknek és amelyeknek munkájára, támogatására számítani lehetett. A Hazafias Népfront Országos Elnöksége által jóváhagyott négy éves munkaterv pedig – mint erre korábban már utaltam – főleg a IV. Kongresszus által kiküldött „A társadalmi struktúra és a szocialista hazafiság” elnevezésű témabizottság elfogadott jelentésére, illetve Mód Aladár kongresszusi beszámolójára – mely szellemiségét is tükrözte – épült.

A Hazafias Népfront Elnöksége 1968. május 31-i ülésén a következő személyiségeket kérte fel a Honismereti Bizottságba: *Dr.Ortutay Gyula* (elnök) a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat elnöke – *Dr.Kovács Máté* (elnökhelyettes) tanzsékvezető tanár, *Bíró Vera* a Művelődési Minisztérium főosztályvezetője, *Dr.Borus József* kandidátus, a Történettudományi Társulat titkára, *Dr.Ember Győző* akadémikus, az Országos Levéltár főigazgatója,

Dr.Farkas Sándor a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tanára, Kamarás Rezső a Népművelési Intézet osztályvezetője, Kárpáti Sándor a KISZ Központi Bizottság titkára, Végh Mihály gimnáziumi tanár, Körösladány, Mándics Mihály általános iskolai igazgató, Csávoly, Dr.Székely György tanszékvezető egyetemi tanár, az Országos Helytörténeti Bizottság elnöke, Dr.Vitéz András a Budapesti Nemzetközi Vásár igazgatója, Dr.Dercsényi Dezső az Országos Műemléki Felügyelőség igazgatója, S.Szabó Ferenc az Országos Természetvédelmi Hivatal főosztályvezetője, Dr.Balassa Iván nyugalmazott főigazgató, Titkár: Töltési Imre.

A Honismereti Bizottság tagjai az alábbi személyiségekkel egészítették ki magukat: Dr.Arató Endre az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanára, H.Barta Lajos újságíró, a Magyar Nemzet munkatársa, Csatári Dániel kandidátus, a Társadalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa, Csenki Imre karnagy, az Állami Népi Együttes művészeti tanácsadója, Dr.Gerevich László MTA Régészeti Intézetének igazgatója, Györfly Sándor a Munkásmozgalmi Múzeum tudományos főmunkatársa, Kósa László MTA Néprajzi Kutató Csoport tudományos kutatója, Dr.Lénárd Ferenc kandidátus, MTA Pszichológiai Intézetének osztályvezetője, Makoldi Mihályné pedagógus, a Magyar Nők Országos Tanácsának alelnöke, Pongrácz Pál az Építési és Városfejlesztési Minisztérium főosztályvezetője, Sándor Györgyné a Magyar Rádió Gyermek- és Ifjúsági Osztályának szerkesztője, Székely Miklós a Magyar Természetbarát Szövetség főtíkára, Dr.Tálas István az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanára, Tóth Lajos vezérőrnagy, Honvédelmi Minisztérium, Tóth László a Hazafias Népfront Országos Titkárságának főelőadója, Varga Gáborné a Borsod megyei Tanács VB. elnökhelyettese.

A Hazafias Népfront Országos Elnöksége az 1968. december 12-i ülésén a Honismereti Bizottság 1968-1972-re szóló 4 évi munkaprogramját az alábbiak szerint hagyta jóvá

A Honismereti Bizottság feladata, hogy

eszméileg formálja a nemzeti tudatot,

ápolja az egészséges lokálpatriozmust, a szocialista hazafiságot és nemzetköziséget, segítse elő hazánk, népünk, történelmi múltunk, forradalmi és haladó hagyományaink, anyagi és szellemi értékeink jobb megismerését, megbecsülését, mindezekben keresztül tevő, cselekvő hazafiságra buzdítson.

A Honismereti Bizottság a feladatok megoldását négy témakörbe csoportosítva, négy munkabizottságban végzi.

1. Elméleti munkabizottság

Vezetője: dr.Farkas Sándor, egyetemi tanár.

Feladata: „A társadalmi struktúra és a szocialista hazafiság” című kongresszusi témabizottság összefoglaló jelentésének mozgalmi felhasználása; továbbá a szocialista hazafiság és a szocialista internacionalizmus kérdéseinek, társadalmi összefüggéseinek vizsgálata, fogalmi tisztázása, a mozgalom számára való feldolgozása.

Munkaprogram:

A/ „A társadalmi struktúra és a szocialista hazafiság” című témabizottsági jelentés széleskörű vitatása:

a./ A hazafiság társadalmi tartalmának, a társadalmi haladással való szoros kapcsolatának bevétele a köztudatba.

b./ A hazafiság és a ma feladatai: ki a hazafi ma? A demokratikus és a szocialista hazafiság viszonya; ezzel kapcsolatos teendők.

c./ Az egyes társadalmi osztályok helye, szerepe hazánkban; a munkásosztály helye a nemzetben, – párhuzamosan történelmi szerepének növelésével.

d./ A munkás-paraszt szövetség történetének, szerepének társadalmi tudatosítása; hagyományainak, emlékeinek ápolása.

B./ A szomszédos szocialista országok népeinek jobb megismertetése, az ezzel kapcsolatos nézetek, előítéletek helyes megvilágítása.

2. *Évfordulókat előkészítő bizottság*

Vezetője: dr.Borus József kandidátus, a Magyar Történelmi Társulat titkára.

A nemzeti és forradalmi ünnepeinknek jelentős szerepük van a hazafias érzelmek kialakításában. A nemzeti évfordulók alkalmat adnak arra, hogy haladó hagyományainkat felelevenítsük, nemzeti fejlődésünk kérdéseit népünk elé tárjuk, s a szocializmus vívmányait széles tömegek valós élményévé tegyük.

A munkabizottság elsősorban hazánk felszabadulása 25. évfordulójára való méltó felkészülést biztosítja; társadalmi eszközökkel segíti elő a hármas jubileum méltó megünneplését; nemzeti ünnepeink eszmei, tartalmi előkészítését; közreműködik a társadalmi szokások, táj- és helyi hagyományok, valamint családi ünnepek meghonosításában, kialakításában.

Munkaprogram

a./ Hazánk felszabadulása 25. évfordulójának előkészítése.

b./ Augusztus 20-a megünneplésének eszmei, tartalmi kidolgozása.

c./ Az országos és helyi jelentőségű történelmi, forradalmi, irodalmi, művészeti és egyéb évfordulók számbavétele és tervszerű felhasználása a hazafiság egészséges lokálpatrionizmus alakításában.

3./ *Természetvédelmi, tájfejlesztési és műemléki munkabizottság*

Vezetője: S.Szabó Ferenc, az Országos Természetvédelmi Hivatal főosztályvezetője.

Feladata:

– a természeti tájak, értékek és műemlékek feltárásának, megőrzésének, közkinccsé tételének társadalmi támogatása;

– tájak, települések múltjának, fejlődésének feltárása, korszerű fejlesztésük társadalmi előmozdítása;

– az országjárás, a hazajárás, az idegenforgalom társadalmi segítése; hazánk nemzeti értékeink népszerűsítése, megismertetése.

Munkaprogram:

a./ Munkásmozgalmi és népi építészeti emlékeinek társadalmi felkutatása.

b./ Természeti értékeink, műemlékeink társadalmi védelme és közkinccsé tétele.

c./ Tájak, települések fejlődésének, korszerű fejlesztésének, társadalmi ügyé tétele, – együttműködve a Várospolitikai és Községfejlesztési Bizottsággal.

4./ *Hagyományismereti munkabizottság*

Vezetője: dr.Balassa Iván, a Mezőgazdasági Múzeum helyettes főigazgatója.

Feladata:

– a történelmi, forradalmi, munkás- és parasztmozgalmi hagyományok ébrentartása;

– a nyelvi-irodalmi emlékek ápolása, az anyanyelv művelése;

– a népelet tárgyi és szellemi hagyományainak gyűjtése, megőrzése, közkinccsé tétele;

– a honvédelmi nevelés elősegítése;

– a krónikairás továbbfejlesztése.

Munkaprogram:

a./ A magyar kultúra hagyományos elemei és a helytörténeti kutatás eredményei hogyan építhetők be a szocialista kultúrába.

b./ A magyarországi nemzetiségek, népcsoportok tárgyi és szellemi hagyományai összegyűjtésének, megőrzésének társadalmi támogatása.

c./ A honismereti mozgalom feladatai a honvédelmi nevelésben.

d./ A krónikairás továbbfejlesztésének, tartalmi gazdagításának társadalmi előmozdítása.

A bizottsági tagok kiválasztását és a munkaterv részletes kimunkálását előzetes tárgyalások, egyeztetések sora előzte meg. A legelső jó tanácsokat Kovács Mátétól kaptam. Máig

hálás vagyok érte, hogy amikor – többek között – az elméleti munkabizottság élére tiszta gondolkodású, az akkori ideológiában világosan eligazodó-eligazító s egyben az ügynek is elkötelezett embert kerestem, Farkas Sándort, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem tudományos-szocializmus tanszékének vezetőjét ajánlotta figyelmembe. Máté barátommal rögtön fel is hívtam, s még aznap találkoztunk, megegyeztünk. Pontosan rá volt szükség! Döntő fontosságú volt ugyanis, hogy induláskor a Honismereti Bizottság megkapja a nélkülözhetetlen politikai bizalmat. Ugyanilyen súlyos estek latba, hogy a honismeret fogalmkörébe eső tudományágak legjobbjaiat megnyerjük a mozgalomnak. Természetesen nem csak szakmai, hanem egyéb szempontokat is figyelembe kellett venni. Tudnom kellett ki, milyen erkölcsi, társadalmi, politikai elkötelezettségű, ki-kivel milyen baráti vagy haragos viszonyban áll, szívügye-e a honismeret vagy egyéb szempontok vezetnek stb.

Volt aki a felkértek közül sosem vett részt a bizottság munkájában. Gerevich László és Tálás István felkérését például Ortutay Gyula szorgalmazta, velük való egyeztetés nélkül. Nem is kapcsolódtak be a mozgalom tevékenységébe. Emlékszem egy alkalomra: az Országos Múzeumi Tanács (remélem, a testület nevét jól írom) ülésén Tálasi professzor balján ültem. Felszólalásom után (valószínűleg akkor tudta meg a nevemet, amikor Erdei Ferenc szót adott nekem) odasúgta: „Ne haragudj, nem tudtam a tegnapi bizottsági ülésre elmenni”. Dehogy haragszom – válaszoltam – hiszen még egyikre sem jöttél el! S szent volt a béke!

Hát ilyenek voltak a körülmények. Mindenkit olyannak kellett elfogadnom, amilyenek voltak. De hogy milyenek, azt mindenkiről pontosan tudnom kellett. Ez volt a „hosszú élet”, a megmaradás titka!

Így, ilyen adottságokkal és tartalmi meghatározottsággal indulhatott el útjára 1968. év második felében a Hazafias Népfront Országos Elnökségének Honismereti Bizottsága, hogy méltó folytatója, kiterelbélyesítője legyen a „szürke füzetek”-ben már megismert szakköri honismereti mozgalomnak. Az „idő” ezt engedte-adta meg, illetve akkor ennyit tett lehetővé. De lehetőség volt, amellyel élni kellett!

Töltési Imre

„Nem szabad magunkat félrevezettetni”

Az országzászló visszahelyezése alkalmával köszöntjük Elek község hazafias lakosságát, amely első volt az országzászló emelésében. Kérjük Főjegyző urat annak tolmácsolására¹ olvasta fel beszéde elején 1937. március 30-án Reibel Mihály², a kerület országgyűlési képviselője az Országzászló-bizottság táviratát. A rendelkezésünkre álló forrásokból nem tudjuk megállapítani, hogy pontosan mikor állították fel Eleken az országzászlót az egykori Wenckheim, a mai Harruckern téren. Azt tudjuk, hogy a zászlót a böjt közepe (Mitte in der Faste) után néhány nappal tépték le. A Historia Domusban található feljegyzések szerint egy „elmebeteg fiú” volt a tettes, de ez csak később derült ki.³ Mivel lakóhelyünk 1946-ig német többségű volt ezt a sajnálatos eseményt egyesek magyarelles lépésnek próbálták beállítani. A szegedi Hétfői Újság akkori száma gyűlölettel írt az eleki svábokról, a német kormány is érdeklődött a magyar Külügyminisztériumnál.⁴ A vizsgálat során bebizonyosodott, hogy az országzászló meggyalázásában nem lehetett politikai indítékot találni. A plébános (aki egyben parlamenti képviselő is volt) feljegyzéseiből kiderül ugyan, hogy már korábban is voltak kisebb-nagyobb provokációk.⁵ 1937-ben például a zárdaiskola falába helyezett lourdes-i Mária üvegét betörte egy oláh (sic) legény és egy cédulát ragasztott rá, hogy éljen Sztálin.

¹ Historia Domus (1925-1956) Elek, 85. old.

² *Wagenhofer Ede*: Reibel Mihály. Eleki Demokrata. Elek, 1993/4. szám. - *Rapajkó Tibor*: Egy eleki plébános, aki politizált is. Kelet Kapuja. Békéscsaba, 1997. febr.

³ Historia Domus (1925-1956) Elek, 83-86. old.

⁴ Uo. 83. old.

⁵ Uo.

Nem sokkal később itt fiatalok ledobták a r. k. templom mellett lévő kút Neptun szobrát (az országzászló is itt volt).

Ilyen előzmények után került sor a szép hazafias ünnepélyre, az országzászló visszahelyezésére. Szerencsére a Historia Domus tartalmazza az akkor elhangzott két beszéd fontosabb részeit. Ebből idézünk néhány részletet. Elsőként Wittmann Elek György helybeli földbirtokos szolt⁶ magyarul az egybegyűltekhöz. „Nem mosakodni jöttünk ide, mert viselkedésünk korrekt. Hazafias érzéseinket két évszázad óta bebizonyítottuk. Nem volt itt két évszázadon át a nemzet nehéz, sorsdöntő pillanataiban egyetlen olyan momentum, amelyet szégyenlenünk kellene. Egyesek bennünket, németül beszélő magyarokat, a legocsmányabb módon pángermánnak aposztrofálnak... Elvégre a mai világban annyi mindenféle beteg gondolatnak vannak szóvivői, hogy minden egyes emberért nem vállalhatunk felelősséget és a kelevény ellen csak úgy védekezhetünk, ha kivágjuk az egészséges testből... Nem akarjuk az hallani, hogy mi kisebbségek vagyunk, mert mi nem kisebbségnek jöttünk a szentistváni országba,... Követeljük, hogy a nekünk kijáró és legmesszebbmenő védelmet a hatóságaink nyújtsák nekünk a lehetetlen támadásokkal szemben.”

A sorok önmagukért beszélnek. Az akkor már több mint 200 éve (pontosan 213 éve) Eleken élő németiség magyarnak érezte magát. A szónok visszautasított mindenféle rágalmat. Nem nehéz kitalálni, mire gondolt, amikor „beteg gondolatról” beszélt. Akkor is természetes volt, hogy az eleki németek magyarul, németül és románul is tudtak, mint pl. Wittmann György Elek is.

Utána Gurzó József ipartestületi elnököt hallgatták,⁷ ennek a szövege azonban nem maradt fenn.

Végül Reibel Mihály esperesplébános és országgyűlési képviselő⁸ mondotta el ünnepi beszédét szintén magyarul (Reibel német származású volt, Bánátban született). Többek között ezeket mondta: „Mélyen fájjalom, hogy éppen a mi községünkben történhetett meg az, hogy egy beteges lelkű fiatalember ezt az országzászlót, amelyet a mi kegyeletünk állított ide, letépte... Mi nem tekintjük magunkat külön rétegnek, mi a magyarokkal egy sorban vagyunk, azt akarjuk, lássa ország-világ tisztán, mi történt itt és mi történik?... A község egész népe nevében, itt az Országzászló előtt kijelentem, hogy a zászlón ejtett sérelem bennünket a legmélységesebben megbotránkoztatott,... nem idegen, hanem magyar lobogó alatt, magyar földért és magyar jövőért akarunk küzdeni... Maradjunk meg régi, becsületes sváb polgároknak, akik mindenkor testvérüknek tekintették a magyart... Nem szabad magunkat félrevezettetni... Adja Isten,... hogy a mai nap is hozzájáruljon ahhoz, hogy magyarok maradjunk testben, lélekben...”⁹

Az eleki plébános is visszautasított minden igaztalan vádat. A magyarsághoz való tartozást emelte ki ő is. A község egész népe nevében szolt, hisz az akkori népesség nagyobb része katolikus német volt. Érdekességképpen megemlíthető, hogy az országzászlót nagybetűvel írta a feljegyzésében.

A bemutatott két beszéd fontos kordokumentum is. Az akkori magyar kormány Darányi Kálmán (1936-1938) vezetésével nem ült fel a provokációnak, igyekezett leszerelni a szélsőséges erőket, 1937-ben még Szálasit is becsukatta.¹⁰

A II. világháború után az eleki németiséget is kollektív bűnössé tették, és nagy részüket újték.¹¹ Az országzászló helyén 1948 óta centenáriumi emlékmű áll. 1994-ben a német mellett a román és a cigány önkormányzat is megalakult a faluban. A ma Békés megyében lévő 5700 fős település 1996. július elsején városi rangot kapott,¹² s a város múltjához az eleki németek története is hozzátartozik.

Rapajkó Tibor

⁶ Uo. 84-85. old.

⁷ Uo.

⁸ Rapajkó Tibor: Elekiek a Parlamentben. Helyi Hírhozó. Elek-Kétegyháza, 1993/2. szám.

⁹ Historia Domus (1925-1956) Elek, 86. old.

¹⁰ Dús Ágnes (szerk.): Magyarország miniszterelnökei. Bp. 1993. 126-128. old.

¹¹ Johann Stöckl-Franz Brandt: Dei Geschichte der Gemeinde Elek in Ungarn. Weinheim, 1977. 145-148. old.

¹² Rapajkó Tibor: Elek története. Gyula, 1996. 6. old.